

Η ΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΔΑΚ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1951

του στη δημοτική. Όμαλό, εύληπτο κείμενο αυτές οι 630 σελίδες, όπως και οι άλλες, οι 1381, κι ακόμα, ένα σοβαρό επίχειρημα τῶν πιστῶν τῆς δημοτικῆς, πού μόλις τώρα κερδίζουν ὀριστικά ἔδαφος στὸν ἐπιστημονικό λόγο ἔπειτ' ἀπὸ τόσες προσπάθειες τῶν παλιῶν δημοτικιστῶν ἐπιστημόνων. Ὁ κ. Γιαννόπουλος συνοδεύει τὴν «Ἡλεκτροτεχνία» του μ' ἓνα γλωσσικό δοκίμιο, πού ἐξηγεῖ πόσες ὑπηρεσίες μπορεί νὰ προσφέρει ἡ δημοτικὴ στὴν ἐπιστήμη. Ἐίναι ἀκαταμάχητος στὰ ἐπιχειρήματά του, πού τὰ χαρακτηρίζει ἡ στέρεα λογικὴ ἐνός τεχνικοῦ, εἶναι πειστικός. Μὰ εἶναι ἀκόμα πιὸ πειστικά τὰ κείμενά του, πού διαλύουν κάθε ἀμφιβολία καὶ κάθε ἀνησυχία. Δὲ φτάνει νὰ ὑποστηρίζουμε τὴ δημοτικὴ. Πρέπει καὶ νὰ τὴ γράφουμε σωστά. Κι αὐτὸ ἀκριβῶς κάνει ὁ κ. Γιαννόπουλος.

ΠΕΤΡΟΣ ΚΑΡΗΣ

Κλέωνος Β. Παράσχου: «*Ἐμμανουὴλ Ροῖδης*», ἡ ζωὴ, τὸ ἔργο, ἡ ἐποχὴ του. Τόμος Β'.

Δὲν εἶχαμε πάψει νὰ περιμένουμε τὴν ἐκδοσὴ τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ «Ἐμμανουὴλ Ροῖδης» μὲ ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον, καὶ τώρα πού τὸν κρατοῦμε στὰ χέρια μας—ὑστερα ἀπὸ ὀκτὼ ὀλόκληρα χρόνια—αἰσθανόμαστε τὴν ἀνάγκη ν' ἀταρξέσουμε στὸν πρῶτο, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ συλλάβουμε ἀκέραιο τὸ θέμα. Ὁ Κλέων Παράσχος ὑπάκουσε σ' ἓνα βαθύτερο κριτικὸ ἐνστικτο, γιὰ νὰ καταπιαστῆ καὶ μὲ μεγάλες συνθέσεις, παράπλευρα πρὸς τίς καθημερινὲς κριτικὲς ἀσχολίες του, στὶς ὁποῖες χρωστοῦμε πολὺτιμα κείμενα. Μετὰ τὸν «Ἰῶνα Δραγούμη», ὁ «Ἐμμανουὴλ Ροῖδης» δὲν εἶναι μόνο τὸ πορτραῖτο ἐνός ἀνθρώπου ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάβιωση μιᾶς ἐποχῆς. Τὸ χαρακτηριστικὸ, στὴν περίπτωσή αὐτή, εἶναι πὼς ὁ Ροῖδης δὲ ζήτησε νὰ βολευτῆ μέσα στὸ περιβάλλον του καὶ νὰ ἡσυχάσει, ἀλλὰ καλλιέργησε τὴν ὑπεροπτικὴ—καὶ νόμιμη—φιλοδοξία νὰ τραβήξει τὸ περιβάλλον του πρὸς τὸν ἑαυτό του. Νομίζω μάλιστα, πὼς ἡ ἔλξη πού ἐνίωσε ὁ κ. Παράσχος πρὸς τὸν ἰδιότυπον αὐτὸν ἥρωα τῶν Γραμμάτων μας, ὀφείλεται στὴν τόλμη μὲ τὴν ὁποῖαν ὁ Ροῖδης διεδήλωσε τὴν ἀντίθεσή του πρὸς τὸ περιβάλλον του καὶ στὴν ἀνάγκη πού τὸν ἐσπρωξε ν' ἀναζητήσει τὴν ἀλήθειά του μέσα στὴν προηγμένη δυτικὴ σκέψη, ὅπου μόνον εὗρισκε ἀνεση.

Τώρα, πιστεύει, ἄραγε, ὁ κ. Παράσχος πὼς ἡ τόσο ἀναλυτικὴ, συχνὰ τόσο πυκνὴ, μελέτη του πάνω στὴν περίπτωσή Ροῖδης, μπορεί νὰ ξυπνήσει τὸ ἐνδιαφέρον μας γιὰ νὰ ξαναδιαβάσουμε τὴν «Πάπισσα Ἰωάννα» ἢ ἀκόμη καὶ τὰ «Εἰδωλα», ὁπότε θὰ μπορούσαμε νὰ παραδεχτοῦμε τὸν Ροῖδης σὰν ἓνα ζωντανὸ συγγραφέα; Ἀλίμονο, εἶναι τόσα πολλὰ ὅσα ἔχει ὁ σημερινὸς ἀναγνώστης νὰ διαβάσει (κι' ὁ κ. Παράσχος ξέρει καλλίτερα ἀπ' ὅλους μας πὼς δὲν προφτάνει) ὥστε κι' ἂν ἀκόμη τοῦ γεννηθῆ μιὰ τέτοια ἐπιθυμία, ἢ πραγματοποιήσῃ της νὰ εἶναι τρομακτικὰ δύσκολη. Ἀλλωστε, κι' ὁ ἴδιος ὁ κ. Παράσχος δὲν φαίνεται νὰ ἐνίωσε μιὰν ἐντελῶς

αὐθόρμητη ἀγάπη γιὰ τὸ θέμα του. Τὸν βλέπουμε νὰ δοκιμάζει πάνω σ' αὐτὸ ἡδονόχαρα τὴν κρίση του, νὰ τροχίζει τὴν εὐαισθησία του. Στὸ κεφάλαιο, λόγου χάρι, «τὸ αἶτημα τῆς φαντασίας», ὅπου συγκεντρώνει ὅλη τὴν ὄσφρησή του, τὴν τόσο λεπτὴ καὶ σίγουρη, βρίσκει λόγια θερμὰ γιὰ νὰ ἐξάρει πότε τὸ ὕφος τοῦ Ροῖδης, πότε τὴν ἀφηγηματικὴ του δεινότητα ἢ τὴν πλαστικὴ του ὄραση καὶ προπάντων τὴ σπιρτάδα τοῦ πνεύματός του. Ἀλλὰ δὲν μᾶς διαφεύγει, πὼς ὅλα αὐτὰ εἶναι γιὰ τὴν τελικὴ καταδίκη: «Σπάνια, συμπεραίνει, ποτὲ σχεδόν, ἡ εὐχαρίστηση αὐτὴ καὶ στὰ διηγήματα εἶναι βαθειά. Τέτοια πού ν' ἀγγίζει ὄχι μόνο τὸ νοῦ, παρὰ καὶ τὸ κέντρο, πρῶτο καὶ ὕστατο, κάθε χαρᾶς καλλιτεχνικῆς, τὴν ψυχὴ μας. Γιατὶ τῆς λείπει ἓνα πολυτιμότερο, τὸ πιὸ πολυτίμο συστατικό, ἡ ἀγάπη, καὶ γιὰ τὴν δὲν ἐρχεται ἀπὸ ἓνα πνεῦμα πού ἀνασύνθεσε μὲ τὴν ἐνταση καὶ τὸ πλάτος τῆς ἀληθινῆς δημιουργίας τὸν κόσμον».

Ἴσως τὸ καταδικαστικὸ αὐτὸ συμπέρασμα δὲ θὰ εἶχε τὴ δύναμη νὰ μειώσῃ ἀποτελεσματικὰ τὴν ἐνταση τοῦ ἐπαίνου, ἂν ὁ κ. Παράσχος δὲν ἐπανερχόταν σ' αὐτὸ, στὸν πλατὺ καὶ κριτικώτατο «ἐπίλογό» του, ὅστε ἡ ἐντύπωσή μας γιὰ τὴν οὐσιώδη αὐτὴν ἔλλειψη τοῦ Ροῖδης νὰ στερεωθῆ καὶ νὰ συνειδητοποιηθῆ. Ἀλλὰ στὸν Ἐπίλογο προβάλλει ἐπιβλητικώτερα καὶ τὸ θέμα τοῦ εὐρωπαϊσμοῦ τοῦ Ροῖδης, πού τοποθετεῖται, πολὺ δικαίως, στὸ κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντός μας, γιὰ νὰ βάλουμε τὸ δάχτυλο πάνω στὸ πιὸ εὐαίσθητο σημεῖο τῆς προσωπικότητάς του. «Εὐρωπαῖος σὲ ὅλα, λέει ὁ κ. Παράσχος, ποτισμένος ὅσο κανεὶς ἴσως ἄλλος Ἕλληνας τοῦ καιροῦ του ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Δύσης καὶ ζώντας μέσα στὸ ἴδιο τὸ ἀτομὸ του τὸ δράμα—τὸ κεντρικὸ—τοῦ νεώτερου Εὐρωπαίου, τὴ στέρηση τῆς πίστεως καὶ τὴ δίψα γιὰ τὴν πίστη (τὴν ἀγωνία)...» Ἐξῆσε, ἄραγε, ὡς τὰ βάρη τοῦ εἶναι τοῦ αὐτῆ τὴν ἀγωνία ὁ Ροῖδης, κι' ἂν ναί, θὰ εἶχε χρησιμοποιήσει, σὰν κύριο μέσον γιὰ νὰ ἐκφραστῆ, τὸ σκῶμμα καὶ τὴν εἰρωνεία; Ἡ μήπως εἶδε τὸ Εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα σὰν ἓνα πνεῦμα συνθέσεως καὶ βαθειᾶς ἀρμονίας, πού ἐκδηλώνεται στὴ σχέση μεταξὺ τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινωνίας μέσα σὲ μιὰν ἀπειρὴ ποικιλία μορφῶν, καὶ τότε πὼς θὰ τοποθετήσουμε ἀπέναντι σ' αὐτὸ τὸν Ροῖδης, ποῖο ποσοστὸ εὐθύνης θὰ τοῦ ἀναγνωρίσουμε γιὰ τὴ συμβολὴ του σὲ μιὰ τέτοια σύνθεση; Τὸ ἔργο του ἀσφαλῶς δὲν ἀντέχει γιὰ νὰ κοιταχθῆ κάτω ἀπὸ ἓνα τέτοιο πρίσμα. Ἡ «ἀνάγκη νὰ ποτίζεται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ καιροῦ του, νὰ συγχρονίζεσται ὁ ἴδιος καὶ νὰ συγχρονίζει τὸν τόπο του», δὲν εἶναι παρὰ τὸ πρῶτο ἀπλῶς σκαλι ἐνός ὑψηλοῦ Εὐρωπαϊσμοῦ, ὁ προθάλαμος κι' ὄχι τὸ κέντρο του. Ὁ «ἀπλὸς ρόλος τοῦ διοχητευτῆ» ὑπῆρξε ὁ δικός του, καὶ καταλαβαίνουμε πὼς ὅταν ἡ φράση αὐτὴ γλυστράει στὴ μύτη τῆς πέννας τοῦ κ. Παράσχου, δὲν εἶναι γιὰ νὰ ὑποτιμηθῆ ἢ προσφορὰ τοῦ Ροῖδης, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐκτιμηθῆ στὴν ἀξία της. Ἐνας «διοχητευτῆς» στάθηκε ἀργότερα κι' ὁ Παλαμᾶς, σὲ μιὰ πλευρὰ τοῦ ἔργου του, καὶ

μπορούμε νὰ ποῦμε τώρα μὲ κάποια βεβαιότητα, ὅτι ἡ ἀγάπη μὲ τὴν ὁποία, ἔπαιξε τὸ ρόλο του ὑπῆρξε περισσότερο ἀποδοτικὴ ἀπὸ τὴ σκωπτικὴ διάθεση τοῦ Ροΐδη. Ἀλλὰ ὁ Ροΐδης ἔχει—παρ' ὅλη τὴν καθαρεύουσά του—τὸ πλεονέκτημα τοῦ ὑφους. Ὅσο κι' ἂν τὸ ὕφος του φαίνεται τεχνητὸ στηριγμένον σὲ στοιχεῖα ἑξωτερικά, ὅμως αὐτὸ ἐκφράζει περισσότερο ἀπὸ καθεὶ τὸν ἄνθρωπο, κι' ἔχει δίκιο ὁ Παράσχος ν' ἀναζητεῖ σ' αὐτὸ κυρίως, καὶ λιγότερο στίς ιδέες, τὴν προσωπικότητα τοῦ Ροΐδη.

Παρὰ τὰ ἑρωτήματα, τὰ κάποτε βασικῆς σημασίας, πού γεννᾶ στὸ πνεῦμα τοῦ ἀναγνώστη ἡ μελέτη τοῦ κ. Παράσχου, ὅταν κλείνουμε τὸ βιβλίον ἔχουμε τὴ βαθειὰ ἐντύπωση πὸς σπάνια θέμα ἀναπτύχθηκε μὲ τόση ἀνεση κι' ἐξαντλήθηκε μὲ τόση διείσδυση καὶ ὑπομονή, ὅσο ὁ «Ἐμμανουὴλ Ροΐδης» κι' ὁλόκληρη μαζί ἡ ἐποχὴ του.

Τάκης Δόξας: «Πικρὴ ἐποχὴ».

Ἡ κατοχικὴ περιπέτεια, πολύπλοκη στὴν τραγικότητά της, ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμπνέει ἀκόμη τοὺς συγγραφεῖς μας. Τὸ θέμα εἶναι ἀνεξάντλητο, ἀλλὰ κι' ἐξαιρετικὰ δύσκολο. Ὅσο περνάει ὁ καιρὸς, ὅσο ἀπομακρυνόμαστε συναισθηματικὰ ἀπὸ τὴν περιπέτεια, θέλω νὰ πῶ ὅσο πιο πολὺ χωνεῖται μέσα μας τὸ προσωπικὸ βίωμα, τόσο μεγαλώνουν οἱ ἀπαιτήσεις μας ἀπὸ τὰ κείμενα πού θέλουν νὰ τὸ ἀνασυνθέσουν. Ὑστερα μάλιστα ἀπὸ μερικὰ βιβλία ἐξαιρετικῆς ποιότητος πού διαβάσαμε τὸν τελευταῖον καιρὸ καὶ πού εἶχαν τὴ δύναμη νὰ μᾶς ἀποσπάσουν βίαια ἀπὸ τὶς βαρεῖες καὶ σοβαρὲς ἐγνοιες τοῦ παρόντος καὶ νὰ μᾶς φέρουν ξανά ὡς τὸ βυθὸ αὐτοῦ τοῦ βιώματος, εἶδαμε καθαρότερα πὸς τώρα πᾶ χρειάζομαστε ἔργα ἵκανὰ ὄχι νὰ διαγείρουν ἀπλῶς τὴν χορτασμένη περιέργειά μας ἀλλὰ νὰ ἐγγίσουν τὸ μυστικὸ χῶρο τῆς συνείδησής μας καὶ τῆς εὐαισθησίας μας. Ὁχι, δηλαδή, ἔργα ντοκουμέντα ἀλλὰ ἔργα-δημιουργίες.

Ὁ κ. Τάκης Δόξας φαίνεται νὰ ἔχει μιὰ πλήρη συναίσθηση αὐτῆς τῆς ἀνάγκης. Τὸ παρακολουθοῦμε μέσα στὴν «Πικρὴ ἐποχὴ», πού εἶναι μιὰ συλλογὴ διηγημάτων ἐμπνευσμένη ἀπ' τὴν περίοδο τῆς Κατοχῆς, νὰ καταβάλλει μιὰ ἐπίμονη, σχεδὸν τυραννικὴ προσπάθεια, γιὰ νὰ συλλάβει ὄχι τὸ γεγονὸς καθ'αυτὸ ἀλλὰ τὸ βάθος του. Μέσον του ἔχει τὴν πυκνὴ, τὴν ἐπιγραμματικὴ φράση, πού ἐκβιάζει τὴν προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστη. Κι' αὐτὸ εἶναι ἤδη μιὰ κατάκτηση, μὲ τὶς ἐνεργητικὲς τῆς συνέπειες, πού εὐχαρίστως τὴν καταχωροῦμε στὸ ἐνεργητικὸ τοῦ συγγραφέα. Θὰ μπορούσε νὰ εἶναι πολὺ περισσότερο, μιὰ πρωτοτυπία, ἂν ἡ προσπάθεια κατόρθωνε νὰ κρυφτεῖ. Ἄν σὲ κάθε φράση σχεδὸν, δὲ γινόταν αἰσθητὸς ὁ ἰδρώτας, ὁ μόχθος. Μᾶς ἐνοχλοῦν, λόγου χάριν, φράσεις φανερὰ ἐπιτηδευμένες, σὰν αὐτές: «ἔχε καὶ τὴν τσάντα του κι' ἄρχισε κ' ἐκείνη νὰ φωνάζει κλαίοντας», «κρατοῦσε ἕνα ντενεκδένιο στενό-

μακρο κοντί, κι' ἔτρεμε κ' ἐκείνο ἀπὸ τὴν ὑπόψια», «μιὰ ἀράχνη πού κρεμόταν σὰν ἀπελπισία». Φράσεις πού δὲν εἶναι, δυστυχῶς, λίγες καὶ δείχνουν ὅτι λείπει τὸ δῶρο τῆς αὐθόρμητης ἐκφράσης, σὲ μιὰ περίπτωση πού μᾶς φαίνεται ἀπόλυτα ἀναγκαῖο.

Δὲ θᾶθελα ὅμως νὰ μείνει ὁ ἀναγνώστης μὲ τὴν ἐντύπωση τοῦ μειονεκτήματος αὐτοῦ, ὅσο κι' ἂν εἶναι σημαντικό, γιὰτὶ οὐσιαστικὰ βρισκόμαστε μπροστὰ σ' ἕνα συγγραφέα, πού κατόρθωσε νὰ ξεπεράσει τὸν ἑαυτό του, τὸ ἐπίπεδό του τώρα εἶναι πολὺ ὑψηλότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά. Καὶ τὴν «Πικρὴ ἐποχὴ», τὴν ξεχώρισα ἀνάμεσα σὲ δέκα ἄλλα βιβλία πού πῆρα τὸν τελευταῖον καιρὸ, γραμμένα πάνω στὸ ἴδιο θέμα. Δὲν ξέρω ποιά μπορεῖ νὰ εἶναι τὰ πρότυπά του, ποιὲς ἐπιδράσεις ἔχει ὑποστρεῖ ὁ κ. Τάκης Δόξας. Πάντως ὁ ρεαλισμὸς του, κι' ὅταν ἐγγίζει πράματα πολυμεταχειρισμένα, διατηρεῖ ἕναν ἐντονο προσωπικὸν τόνο. Θὰ ἤθελα νὰ μεταφέρω ἐδῶ μιὰν εἰκόνα, γιὰ τὸν ἀναγνώστη μου πού δὲ διάβασε τὸ βιβλίον:

«Ἡ σκηνὴ δὲν κράτησε πολὺ. Ἀπὸ κάτου ἀπ' τὴ θάλασσα φαινόταν μιὰ λουρίδα ἄχνα, τὸ χάραγμα. Ἡ ντουφεκιά ἔπεσε ἀπότομα, τὸν πῆρε πιο ψηλὰ ἀπ' τὸ μεσόφρυδο, δεξιὰ στὸ κούτελο καὶ τοῦ τὸ πέταξε γιὰτὶ μπορεῖ νὰ τοῦ εἶταν καὶ περιττὸ τόσα χρόνια. Τὸ κορμί του ἔκαμε μιὰν ἀσυνήθιστη κίνηση, μιὰ ὑπόκλιση νὰ ποῦμε στὸ θάνατο καὶ κουλουριάστηκε στὸ χῶμα, σφαδάζοντας μιὰ-δυὸ φορές. Εἶχε μείνει μόνο τὸ μάτι του ὀρθάνοιχτο κι' ὅταν τὸν τριγυρίσαμε, σταθήκαμε σ' ὄλες τὶς μεριὲς μὰ πουθενὰ δὲν πετύχαμε τὸ βλέμμα του. Ἦταν σὰ νὰ μᾶς ξεπερνοῦσε ὄλους, νάκανε ἕνα ὑπεράνθρωπο πήδημα καὶ νὰ ὀδευε κατὰ τὴν αὐγὴ. Οἱ στρατιῶτες βέβαια δὲν πρόσεξαν τέτοια πράματα, κλώτσησαν μάλιστα τὸ κουφάρι, καὶ κείνο ἔγραψε τὸν τελευταῖο του κύκλο πάνω ἀπ' τὴν κεφάλαι τῆς γῆς».

Προσπαθεῖ νὰ γίνεῖ μακάβριος ὁ κ. Τάκης Δόξας; Θὰ μπορούσε νὰ γίνεῖ καὶ περισσότερο. Ἀλλὰ γενικώτερα, διαβλέπω σ' αὐτὸν μιὰ διάθεση νὰ ὑποβάλλει ὄχι τὸ ἴδιο τὸ γεγονὸς τοῦ θανάτου, στὴν τραγικότερή του μορφή, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν παρουσία τῆς μοίρας, μπροστὰ στὴν ὁποῖαν ὅλοι εἴμαστε ἀνίσχυροι καὶ δὲ μπορούμε παρὰ νὰ τὴν ἀποδεχτοῦμε. Πίσω ἀπὸ κάθε φράση, τὴν πιο ἀπλή, τῶν ἡρώων του, παραμονεύει τὸ ἀνσπύτρεπτο. Δὲν ὑπάρχει διέξοδος, οὔτε παρηγοριά. Αὐτὴ ἡ ἀγωνία, αὐτὴ ἡ ἀπόγνωση, εἶναι οὐσιαστικὰ τὸ θέμα τοῦ κ. Τάκη Δόξα στὴν «Πικρὴ ἐποχὴ» του.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΙΝΗΣ

ΤΑ ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Δελτίο ἀναλυτικῆς βιβλιογραφίας.

70.— Μηνᾶ Δημᾶκη, Ἐτὸ τελευταῖο σύνορο. I Φωτιὰς στὴ νύχτα, II Ἐοὺ δὲν εἶχες πεθάνει;, III Δυτικὸς ἀνεμὸς. «Ποιητικὴ Τέχνη».